

Oponentský posudek na disertační práci Mgr. Terezy Čepilové:

Obraz a role babičky v české rodině od 2. poloviny 20. století. Příklad tří generací z východních Čech

Předložená více než dvoust stránková práce je zaměřena na soudobou reflexi role babičky od 2. poloviny 20. století. Velmi oceňuji, že autorka roli babičky nezkoumá pouze v přítomnosti, ale sleduje její proměny v delším časovém horizontu tří (případně čtyř) rodinných generací.

Téma práce je tedy dobře zvoleno s ohledem na obor historická sociologie. Originalita práce spočívá v jejím zaměření na mikrosociální pohled a využití kvalitativní metodologie, což v oboru nebývá příliš časté. Jedná se tedy o práci do určité míry průkopnickou, což s sebou ovšem kromě nepochybně inspirativních a podnětných zjištění nese i některé metodologické problémy. Jako oponentka se zaměřím především na tyto problémy, což by mohlo být přínosné pro další vědeckou práci autorky.

Vzhledem k východisku, že role babičky je časoprostorově podmíněná, autorka oprávněně zvolila historicko-sociologický přístup, který kombinovala s vybranými prvky fenomenologického přístupu. Byla při tom inspirována některými teoreticko-metodologickými úvahami historika Marca Blocha. Jako techniku sběru dat použila polostrukturované rozhovory s vnoučaty, matkami a babičkami. Tato zajisté originální (i ambiciózní) metodologie však není v práci dostatečně popsána, zejména fenomenologický přístup. Autorčina „dílna“ tak není příliš otevřena reflexi čtenáře, což může snižovat důvěryhodnost výzkumných výsledků.

V první kapitole se autorka pečlivě a detailně věnuje konceptu role babičky v odborné literatuře zahraniční i české, teoretické i empirické. Kapitola tak obsahuje mnoho zajímavých a inspirativních pohledů na roli babičky.

Proto měly být poznatky z ní více využity v metodologické části (tím spíše, že cílem práce je prohloubení poznatků o roli babičky v českém prostředí): při vytváření vzorku, při stanovování témat k rozhovoru i při analýze a interpretaci dat. A samozřejmě i při stanovování výzkumných otázek. Mělo být ukázáno, jak jsou výzkumné otázky propojeny s tématy polostrukturovaného rozhovoru. I když to v kvalitativním výzkumu není nutné, v tomto případě, jde-li o prohloubení dosavadních poznatků, měla autorka stávající poznatky více zapojit „do hry“. Pokud by měla autorka vypracováno teoretické východisko práce, mohla se těmto problémům vyhnout.

Při vytváření vzorku autorka příliš nereflektuje, že v kvalitativním výzkumu se nevybírají jednotlivci, ale případy, které reprezentují zkoumaný jev. Není tedy ani tak důležité, kolik komunikačních partnerů/respondentů tvoří vzorek, ale zda jsou v něm zastoupeny různé případy, což by umožnilo následné zobecnění napříč případy. Právě z toho důvodu se v kvalitativním výzkumu vzorek utváří postupně na základě průběžné analýzy a interpretace dat, jejichž výsledky vedou k vyhledávání dalších případů tak dlouho, dokud se nezačnou opakovat.

Část rukopisu se základními charakteristikami a stručnými profily respondentů je značně nepřehledná. Podle mého soudu mohly být tyto informace (např. v příloze) ve formě tabulky, aby se čtenář mohl snadno při čtení úryvků z rozhovorů orientovat v tom, kdo to říká (a ne jenom, zda se jedná o vnouče, matku či babičku a kolik je jim let). Navíc si nejsem jistá, zda všechny charakteristiky a profily, které jsou v kapitole uvedeny, jsou relevantní pro analýzu a interpretaci dat, respektive zda byly k tomuto účelu využity; např. k čemu autorce slouží informace o socioekonomickém statusu rodiny? Kromě toho způsob, který autorka pro určení statusu použila, je odvozen jen z informace o povolání a vzdělání, chybí ale informace o výši příjmu. To může být zavádějící, protože máme poznatky o tom, že vysokoškolský pedagog může mít nižší ekonomický kapitál než např. číšník. Proto mohl být socioekonomický status rodiny určen např. pomocí sebezaházení komunikačních partnerů.

Právě profily a charakteristiky respondentů mohly být použity jako kritéria výběru případů (a tím mohla být zabezpečena dostatečná heterogenita vzorku případů), což ovšem nebylo možné, když autorka začínala výběr vzorku od vnoučat. Přiznám se, že jsem zcela neporozuměla důvodům, proč výběr začínal právě vnoučaty a proč byl zvolen tak nízký věk (6–8 let). V kapitole o charakteristikách a profilech mohly být explicitněji ukázány příbuzenské vazby, což by opět usnadnilo čtení a chápání úryvků z rozhovorů. Na straně 43 sice autorka uvádí rodinné trojice a dvojice, přesto soudím, že tabulka s charakteristikami rodin by přispěla jak k lepší orientaci čtenáře, tak k možnosti hlouběji analyzovat rozhovory.

Není zřejmé, odkud byla odvozena témata pro polostrukturované rozhovory, ani to, jak se témata a otázky vztahují k výzkumným otázkám. Analýza dat je popsána na stranách 49–51. Z pohledu čtenáře není dostatečně transparentní, zejména není jasné, jak byly hledány vztahy a vazby mezi rodícími se tématy u každé z generací, jak probíhalo srovnávání případů a hledání vzorců. Metoda synchronní a diachronní komparace není dostatečně vysvětlena. Použití historicko-sociologické metody pro mikrosociální výzkum je originální a jistě nabízí mnoho analyticko-interpretčních možností, je však třeba takovou metodologii hlouběji vysvětlit.

Kapitola 3.1 je převážně popisná, plná údajů o rocích narození babiček, jejich bydlištích, počtech kontaktů apod. Čtenář se v té záplavě ztrácí, a ještě má problém s orientací v charakteristikách, profilech a rodinných liniích jednotlivých komunikačních partnerů kvůli jejich nepřehledné prezentaci. Kapitola měla končit srovnáním tří obrazů vzpomínaných babiček (diachronní komparace), nikoliv jen shrnutím již řečeného. Srovnání podle dobře zvolených kritérií by více vypovídalo o proměnách tří generací babiček. Některé závěry nejsou argumentačně podloženy; např. jak autorka dospěla k závěru, že dnešní babičky mají lepší možnosti zhostit se své prarodičovské role (s. 84)? Není vůbec zřejmé, čím má být role babičky dle autorky naplněna, tedy čeho přesně se má babička zhostit. Autorka se podle mého soudu měla vrátit k první výzkumné otázce a na jejím základě pak prezentovat analyzovaná data, čímž by kapitola získala jasnější strukturu.

Kapitola 3.2 představuje „obraz ideálu“ babičky. Přiznám se, že jsem nepochopila, jaký je rozdíl mezi obrazem babičky, obrazem ideálu babičky a rolí babičky. Týká se tato kapitola toho, jakou mají komunikační partneři představu o ideální babičce? (druhá výzkumná podotázka druhé výzkumné otázky) A jaký to má vztah k třetí výzkumné podotázce, jaký mají babičky význam? A jak se to vztahuje k první výzkumné podotázce, kdo je nositelkou role babičky? Také tato kapitola je převážně popisná, autorka data povětšinou neinterpretuje, jen je ukazuje tím, že je popisuje.

Stejný problém je i v kapitole 3.3, ve kterém se autorka zaměřila na faktory ovlivňující vykonávání role babičky. Zde je ještě navíc použit pojem „faktor“, což v kvalitativním výzkumu působí rušivě, neboť to implikuje spíše kvantitativní pozitivistický kauzální přístup. Z obsahu kapitoly je však zřejmé, že se jedná o širší sociální kontext zkoumaného problému tak, jak ho reflektovaly komunikační partnerky.

Je škoda, že vyprávění představitelů tří (nebo dvou) generací jedné rodiny, které se autorce podařilo získat, nebyla více analyzována a interpretována ve vzájemných vztazích.

Prezentace dat v celé práci je dost rozkouskovaná, což je zřejmě způsobeno příliš velkým množstvím výzkumných otázek. Chybí sociologická interpretace dat prostřednictvím sociologických teorií, např. babička jako významný druhý a jak se postupně utváří generalizovaný druhý; socializační teorie apod.

Přehlednější prezentací dat podle klíčových analytických kategorií a témat by lépe vyniklo hlavní poselství rukopisu. Výzkumné otázky zůstávají na pozadí práce, autorka s nimi explicitně moc npracuje. Výzkumné otázky měly být propracovanější a lépe vysvětlené, aby mohly sloužit jako nástroj, který jednak vede výzkum, jednak usnadňuje čtenáři pochopení textu. Je běžné, že v průběhu

kvalitativního výzkumu se výzkumné otázky konkretizují (někdy dokonce i mění), v této práci tomu tak ovšem není, otázky až do konce zůstávají hodně obecné.

Chybí hlubší diskuse výsledků práce s ohledem na existující sociologické teorie. Závěr je shrnutím již řečeného bez explicitního návratu k výzkumným otázkám.

Celkové zhodnocení

I přes výše uvedené nedostatky se jedná o zajímavou a inspirativní práci. Autorka si zvolila obtížnou metodologii, s jejímiž nástrahami se jí dařilo vyrovnávat se střídavými úspěchy. Je samozřejmě obtížné kombinovat synchronní a diachronní pohled, tím spíše, jedná-li se o rodinné generace, kdy věk babiček (i matek) má velký rozptyl. Stejně tak je pak obtížné takto získaná data adekvátně prezentovat a také interpretovat.

Autorka ve své disertační práci prokázala schopnost samostatné tvůrčí práce v daném oboru. Práci proto doporučuji k obhajobě, v jejímž průběhu bude mít doktorandka možnost se vyjádřit k výše uvedeným podnětům.

V Olomouci 16. července 2021



doc. PhDr. Helena Kubátová, Ph.D.

Filozofická fakulta UP v Olomouci